

FuTArks Verktygslåda
för en tillgängligare uppdragsarkeologi

Handbok i tillgängligare arkeologiska visningar

Elin Engström (red.)

Läs mer

Tips

Case

Checklista

**FuTArks Verktyglåda för en tillgängligare uppdragsarkeologi
Del 2 – Handbok i tillgängligare arkeologiska visningar**

Författare: Elin Engström (red.)

Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

Tryck: JustNu, Västerås 2021

Det här är FuTArks Verktygslåda

FuTArks Verktygslåda är en rapport som består av tre delar. Varje del kan läsas separat. De har olika innehåll och riktar sig till olika målgrupper.

Del 1 – Det här är projekt FuTArk

beskriver hur vi genomförde projektet och vad vi kom fram till. Den riktar sig till alla som är intresserade av uppdragsarkeologi och tillgänglighet. Vi har strävat efter att text och layout ska vara tillgänglig för så många som möjligt.

Del 2 – Handbok i tillgängligare arkeologiska visningar

som du nu läser, är tänkt just som en handbok för den som jobbar med förmedling inom uppdragsarkeologin. Vi hoppas att handboken ska fungera som ett praktiskt verktyg med tips och råd om hur uppdragsarkeologin kan jobba med tillgänglighet.

Del 3 – Fördjupning

är riktad till den som vill läsa mer om hur vi gjorde projekt FuTArk. Den består av två uppsatser och en redovisning av FuTArks workshopar. Texterna i denna del har ett mer teoretiskt och fackinriktat språk. Fördjupningen är därför främst riktade till forskare eller de som har arkeologi som specialintresse.

Personer med funktionsnedsättning finns överallt i befolkningen. Vi behöver skapa en förmedling som är så bra som den bara kan bli. Om vi jobbar för en förmedling för de med funktionsnedsättning så gör vi en bra förmedling för alla.

Det spelar ingen roll vilken funktionsnedsättning någon har – skapar vi en **universell utformning** – då funkar det för flest!

Agneta Lindqvist,
Funktionsrätt Östergötland

Innehåll

Det här är FuTArks Verktygslåda	1
Vad är projekt FuTArk?	5
Projekttagare	6
Vi som skrivit Handboken	6
Kapitel 1	
Tillgänglig förmedling	7
Var ska vi börja?	7
Vår metod	11
Utmaningar inom uppdragsarkeologin	13
Så här använder du handboken	15
Ordlista	16
Kapitel 2	
Tillgänglig webbplats och andra sociala plattformar	18
Att nå ut med sitt förmedlingsarbete	19
Innehåll och språk	19
Design	20
CSS – din stilmall	22
Välj rätt fotografier och bilder	22
Bilder, alt-texter och text-i-bild	24
Kartor	25
Video	25
Checklista: Tillgänglig webb och andra sociala plattformar	27
Kapitel 3	
Tillgängliga visningar i fält	30
Praktisk information inför och under en visning	31
Syntolkning och att berätta beskrivande	35
Ljudmiljö och teknik	39
Plats och rutt	43
Använd alla sinnen!	46
Checklista: Tillgänglig förmedling i fält	48

Kapitel 4	
Digitala fältvisningar	53
Varför hålla digitala visningar?.....	53
Planera din visning	54
Upplägg för digital visning	59
Checklista: Tillgänglig digital förmedling	60
Kapitel 5	
Utvärdering	62
Mall för utvärdering	63
Kapitel 6	
Förändra från grunden	66
Handlingsplan	66
Mall för handlingsplan.....	67
Länkar och kontaktuppgifter	72
Anteckningar	75

Vad är projekt FuTArk?

FuTArk pågick mellan 2018 och 2020. Syftet var att ta reda på vad som gör uppdragsarkeologins förmedling otillgänglig och tillsammans hitta metoder för att göra den tillgänglig för fler. I arbetet har vi vägletts av frågan:

Hur skapas en uppdragsarkeologi som är tillgänglig för alla?

Vår utgångspunkt var att uppdragsarkeologin inte bara består av grävande arkeologer ute på fältarbeten. Därför ville vi inte enbart fokusera på fysisk tillgänglighet i samband med visningar i fält. Uppdragsarkeologi innehåller många olika delar och sker i dialog mellan myndigheter, länsstyrelser och inte minst alla de besökare som förmedlingen riktar sig till.

Vi ville därför undersöka hur uppdragsarkeologin som helhet kan förändras genom att studera relationen mellan aktörerna och skapa en dialog mellan dem. På så sätt hoppas vi att uppdragsarkeologin kan bli tillgänglig och relevant för fler.

Under projektets gång har vi besökt arkeologiska utgrävningar, haft workshops och skickat ut enkäter. Till våra workshopar värvade vi referenspersoner från funktionshinderrörelsen – FuTArks testpiloter – och samarbetat med uppdragsarkeologiska undersökare, länsstyrelser och Riksantikvarieämbetet.

Projektdeltagare

Projekt FuTArk har varit ett samarbete mellan:

- Stiftelsen Kulturmiljövård
- Norrköpings stadsmuseum
- Funktionsrätt Östergötland
- Funktionsrätt Norrköping
- Kulturföreningen Utopia
- Arkeologerna SHMM
- Länsstyrelsen Östergötland

Stiftelsen Kulturmiljövård har varit projektledare och medelförvaltare.

Vi som skrivit Handboken

Vi som skrivit och sammanställt Handboken heter Lilian Paunovic Olsson och Jenny Hyltén-Cavallius. Lilian och Jenny kommer från kulturföreningen Utopia som arbetar för ett kulturliv fritt från begränsande funktionsnormer. Vi var också en del av projektet Funktek som mycket av inspirationen och kunskapen till handboken är hämtad från.

FuTArks projektmedlemmar Agneta Lindqvist och Karin Klevelid från Funktionsrätt Östergötland, Mats Linder Skogberg och Peter Hallsten från Funktionsrätt Norrköping, Birgitta Larsson från Stiftelsen Kulturmiljövård och Theres Furuskog från Norrköpings stadsmuseum har agerat bollplank. Projektmedlemmarna Göran Gruber och Elin Engström är arkeologer och forskare och har agerat extra bollplank kring uppdragsarkeologi.

Handbokens innehåll har också arbetats fram tillsammans med FuTArks testpiloter som bidragit med reflektioner, erfarenheter och förslag till handbokens många tips.

Kapitel 1

Tillgänglig förmedling

Kultur är till för alla. Därför ska den också vara tillgänglig för alla. Detta är en lagstadgad, demokratisk rättighet. Enligt FN-konventionen för mänskliga rättigheter har alla människor rätt att ta del av våra gemensamma kulturarv.

Men ser det ut så i praktiken? Många miljöer och kulturarrangemang är fortfarande otillgängliga och exkluderar därmed delar av befolkningen. Det gäller även inom svensk uppdragsarkeologi. Kraven på att arkeologiska visningar ska göras tillgängliga finns redan. Vårt projekt visar dock att många människor systematiskt exkluderas från uppdragsarkeologins publika förmedling. Vårt mål med FuTArk har varit att synliggöra denna exkludering men också ge konkreta förslag på hur vi gemensamt kan krympa glappet mellan vad som är och vad som borde vara, för att på så sätt bidra till en tillgängligare publik förmedling.

Var ska vi börja?

Ordet **tillgänglig** används inom funktionshinderrörelsen för att beskriva hur väl någonting fungerar för den som ska använda eller ta del av något specifikt. Ju mer tillgängligt något är, desto fler och desto bättre kan personer ta del av det. Nationalencyklopedin definierar tillgänglighet som **möjligheter att ta del av något eftersträvansvärt**.

Men vad menas med en tillgänglig publik förmedling? Beroende på sammanhang kan detta innebära olika saker. Utifrån ett funktionshinderspersion perspektiv kan olika faktorer spela roll för hur tillgänglig en plats, ett event eller en visning är.

- Den fysiska miljön: Vem är den anpassad för?
- Språk och berättande: Vilka ord används och på vilket sätt berättas det?
- Bemötande och attityder: Ges alla samma möjligheter att delta oavsett funktionsförmåga?
- Innehållet: Vems historia är det som berättas? Vilka berättelser får inte plats?

En fråga som kan ställas inför varje förmedlingsituation är:

Vad kan du som uppdragsarkeolog göra för att skapa en så tillgänglig förmedling som möjligt?

FuTArks arbete har visat att förändring måste ske på flera plan och av alla aktörer – nationellt, regionalt, lokalt och individuellt. Verklig förändring kan bara ske om alla som arbetar inom det uppdragsarkeologiska fältet gör tillgänglighet till en prioriterad fråga att arbeta med:

- Riksantikvarieämbetet behöver komplettera de vägledningar som finns så att de innehåller tydligare riktlinjer kring tillgänglighetsperspektivet.
- Länsstyrelsernas förfrågningsunderlag behöver trycka mer på vikten av en tillgänglig publik kommunikation.
- De uppdragsarkeologiska undersökarnas mål och ambitioner att skapa en tillgänglig publik förmedling i samband med upphandlingar måste tillskrivas ett större värde i länsstyrelsernas utvärderingar.
- De uppdragsarkeologiska undersökarna bör ta fram handlingsplaner för hur de ska arbeta med att öka tillgängligheten i sin publika förmedling.
- De uppdragsarkeologiska aktörerna behöver tillsammans med målgruppen arbeta med fortbildning och kunskapsöverföring kring hur publik förmedling görs tillgänglig.

FuTArks enkäter har visat att tillgänglighetsfrågor i relation till personer med funktionsnedsättning betraktas som en ickefråga inom uppdragsarkeologin. Nästan alla landets länsstyrelser och uppdragsarkeologiska undersökare saknar rutiner och handlingsplaner för hur de ska arbeta för att prioritera en mer tillgänglig publik förmedling. Detta innebär stora kunskapsluckor inom svensk uppdragsarkeologi. FuTArks seminarier med flera uppdragsarkeologiska aktörer visar också att det efterfrågas samlad och lättåtkomlig kunskap om hur tillgänglig publik förmedling skapas.

Denna handbok är till för att skapa det sistnämnda:

En samlad text om hur tillgänglig publik förmedling kan skapas med beskrivningar av olika situationer, vanliga fallgröpor samt konkreta tips och förslag.

Målgruppen för handboken är främst uppdragsarkeologer som på olika sätt arbetar med förmedling i fält.

Läs mer

I [Del 1 – Det här är projekt FuTArk](#) kan du läsa mer om hela projektet och om de förändringar inom uppdragsarkeologin som vi föreslår.

I [Del 3 – Fördjupning](#), redovisas de studier som ligger till grund för resultatet.

Visste du att: (i Sverige) *

- 515 000 personer över 16 år har en rörelse- nedsättning. Nästan hälften av dem är över 75 år.
- 150 000 personer använder rullstol.
- Omkring 250 000 personer använder rollator.
- Omkring 25 procent av den vuxna befolkningen har problem med att läsa.
- Mer än hälften av befolkningen över 16 år behöver läsglasögon.
- Omkring 120 000 personer är synskadade, bara 1 200 läser punktskrift regelbundet.
- Åtminstone 30 000 **har en grav synnedsättning** eller är helt blinda. 1,5 miljoner hör dåligt. Mer än hälften av dessa är över 65 år.
- Fler än 700 000 personer uppskattas behöva hörapparat, men bara knappt 500 000 har en apparat.
- Åtminstone 15 000 personer är gravt hörselskadade eller har blivit döva i vuxen ålder.
- 5 procent av alla barn och 2,5 procent av alla vuxna uppskattas ha ADHD.

* Fakta hämtad från Myndigheten för delaktighets webbplats, januari 2021.

Vår metod

I projekt FuTArk har vi arbetat utifrån principen att kunskap om **hur** vi kan skapa en bredare tillgänglighet främst finns att få hos våra möjliga besökare. På samma sätt börjar kunskapen om hur vi skapar tillgängligare publik förmedling i en förståelse av hur uppdragsarkeologiska undersökare arbetar med frågan och vilka utmaningar de möter.

Därför har vi under projektets gång arbetat med två expertgrupper:

- En testgrupp bestående av besökare med olika bakgrunder och funktionsnedsättningar – FuTArks testpiloter.
- En referensgrupp bestående av arkeologer från flera uppdragsarkeologiska undersökare.

I workshop-form har FuTArk vid flera tillfällen tillsammans med vår testgrupp arbetat och samtalat kring utmaningar och möjligheter för framtida förmedling. Fokus har legat på tre olika förmedlingsformer – hemsidor samt fysiska och digitala fältvisningar. Dessa har granskats, analyserats och utvärderats utifrån hur tillgängliga de är samt hur de kan förbättras. I seminarier och workshopar har vi tillsammans med vår referensgrupp av arkeologer kartlagt uppdragsarkeologins praktiska arbetssituation med dess utmaningar.

Projektet har allteftersom försökt sprida nyvunna kunskaper om vad som gör publik förmedling tillgänglig. Vi har också genomfört flera kortare utbildningar i tillgänglighet. Slutligen har FuTArk arbetat för att sammanföra uppdragsarkeologiska undersökare med vår testgrupp för att tillsammans utveckla området tillgänglig uppdragsarkeologi och denna handbok.

Utan våra två expertgrupper hade projektet inte kunnat lära så mycket om tillgänglighet i detta specifika område. Som projektgrupp riktar vi ett stort tack till alla medverkande arkeologer och testpiloter – ni har gjort detta projekt och denna handbok möjlig. Tack för er expertis, er tid, era tankar och ert tålamod.

Inspiration till handboken

Metoden att arbeta praktiskt med en testgrupp är hämtad från projektet Funktek som arbetade med hur tillgängligare museiupplevelser kan skapas. Projektet genomfördes mellan åren 2014 och 2017 på Göteborgs stadsmuseum. Inom projektet utvecklades testmetoden och blev på många sätt själva lösningen. Vissa saker går helt enkelt inte att läsa sig till – de måste upplevas. Genom att museets personal testade tillgängligheten i den egna verksamheten tillsammans med personer med olika funktionsnedsättningar skapades ökad medvetenhet och intresse för frågan. För att inte tala om applicerbar och specifik kunskap.

Med erfarenheterna från Funktek i ryggen har FuTArk haft tillgång till stor kunskap redan från början. Under åren som FuTArk pågått har vi byggt på denna kunskapsbank genom att testa specifik uppdragsarkeologisk publik förmedling tillsammans med våra expertgrupper. I Del 3 – Fördjupning finns en fullständig redovisning av vad vi testat i FuTArk **och hur**.

Läs mer

Om du är intresserad av att lära mer om hur du skapar tillgängliga utställningar, visningar och andra museala upplevelser kan du gratis ladda hem handboken **Bara Gör!** www.funktek.se.

Utmaningar inom uppdragsarkeologin

Vad som skapar en tillgänglig publik förmedling inom uppdragsarkeologin är på många sätt detsamma som för exempelvis en stadsvandring eller en visning i en utställning på museum. Du måste välja och förbereda innehåll. Miljön behöver ses över och eventuellt åtgärdas inför visning. Visningstillfället eller tillfällena måste kommuniceras offentligt för att nå sin publik.

På några viktiga sätt skiljer sig dock dessa situationer åt. Främst kanske det gäller tid för förberedelse. Ett museum har genomgående betydligt längre förberedelsetid inför visning av en ny utställning eller nästa sommars stadsvandringar. Inom uppdragsarkeologin är just bristen på förberedelsetid ett vanligt problem. Bara ett fåtal större undersökningar har flera månader på sig att arbeta med förmedlingsfrågan innan de förväntas visa upp undersökningarna för allmänheten. Det stora flertalet undersökningar har en kort startsträcka, vilket innebär att det är begränsat med tid för förberedelser av såväl plats som innehåll innan besökare förväntas kunnat tas emot.

Detta är onekligen en av de största utmaningarna i arbetet med att skapa ett tillgängligare förmedlingsarbete. Därför tycker vi det är viktigt att de uppdragsarkeologiska undersökarna i förväg skapar en handlingsplan och rutiner för hur de vill arbeta med en tillgänglig förmedling. Det kräver både tid och kunskap att ta fram ett sådant material och att göra det till ett självklart förhållningssätt.

Vad är en tillgänglig publik förmedling?

En bra början är att fråga sig själv hur den publika förmedlingen ska bli hörbar, synbar, kännbar, nåbar och förståelig?

Hörbar Hur ser vi till att alla kan höra vad som sägs?
Kan personer med hörselnedsättning ta del av samma information?

Synbar Hur ser vi till att alla kan se det som visas?
Hur blir situationen för personer med nedsatt syn? Hur kan de ta till sig informationen?

Kännbar Vilka föremål eller arkeologiska fynd kan besökarna få känna på?

Nåbar Hur ser platsen ut? Kan alla ta sig runt på den? Hur blir det för personer som exempelvis använder rullstol?
Kan vi förändra platsen så att den blir tillgängligare för flera?

Förståelig Hur ser vi till att alla kan förstå det vi berättar? Hur ser vi till att informationen inför och under visningen blir så begriplig som möjlig?

Så här använder du handboken

I handbokens följande tre kapitel går vi in i detalj på hur otillgänglighet kan uppstå i olika förmedlingssituationer och hur du kan göra för att istället skapa en mer tillgänglig förmedling. Varje kapitel beskriver ett huvudsakligt förmedlingsområde: webb och sociala plattformar, fysiska visningar i fält och digitala fältvisningar. Kapitlen berör olika aspekter av tillgänglighet med förslag på möjliga lösningar. De avslutas med en checklista som sammanfattar de viktigaste punkterna att tänka på och att utföra inför förmedlingssituationen.

I kapitel 5 finns en utvärderingsmall med förslag på frågor du kan ställa dig efter en förmedlingssituation, allt för att kunna lära ännu mer inför nästa gång. Det avslutande kapitlet heter kapitel 6 Handlingsplaner. Där går vi igenom olika sätt som uppdragsarkeologiska undersökare kan använda för att arbeta med tillgänglighet på ett strukturellt plan.

Vi är medvetna om att de uppdragsarkeologiska undersökarna består av en stor spännvidd av organisationsformer. Olika undersökare har olika förutsättningar för att förverkliga de åtgärder som vi föreslår. Varje arkeologisk undersökning är dessutom unik med stor spännvidd i exempelvis ekonomiska ramar för förmedlingen.

En del av våra föreslagna lösningar kräver investeringar i form av pengar, andra enbart i tid. Vissa kräver inget annat än ett förändrat arbetssätt. En del lösningar är helt väsentliga för att en viss grupp ska kunna delta, medan andra skapar en bättre upplevelse för många. Vad som är viktigt för den enskilda besökaren, eller hur kostsam eller tidskrävande en viss lösning blir för den arkeologiska undersökaren kan inte vi svara på. Det är upp till varje enskild arkeolog och uppdragsarkeologiska undersökare att själva väga eventuella kostnader och insatser mot möjlig effekt.

Vår förhoppning är att handboken i sin helhet ska fungera som ett batteri med samlade förslag och ge inspiration i ert framtida tillgänglighetsarbete. Så att arbetet med att skapa en tillgängligare förmedling kan fortsätta att utvecklas – hos länsstyrelserna, hos de uppdragsarkeologiska undersökarna och i mötet med en mångfald av framtida besökare.

Avgränsningar

Handboken består främst av konkreta lösningar, förslag och tips. Självklart är detta inte allt som spelar roll om du vill skapa en så tillgänglig och inkluderande förmedling som möjligt. Attityder och inställning till arbetet med att tillgängliggöra spelar såklart också stor roll. Likaså gör vilka av alla historier från varje undersökningsplats som det berättas om.

I FuTArks övriga delstudier har vi bland annat undersökt vilka attityder till tillgänglighet som finns inom uppdragsarkeologin och hur ett funktionshindersperspektiv är inkluderat i uppdragsarkeologins berättelser. Du kan läsa mer om detta i Del 3 – Fördjupning.

Tips

På Stiftelsen Kulturmiljövårds webbplats www.kmmd.se kan du ladda hem både checklistorna och utvärderingsmallen som word-filer. Då kan du själv redigera och lägga till fler bra saker som du kommer på när du arbetar med att tillgängliggöra ditt förmedlingsarbete.

Ordlista

Funktionsnedsättning är en nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga. En funktionsnedsättning kan vara medfödd eller uppstå till följd av sjukdom eller annat tillstånd. Sådana sjukdomar, tillstånd eller skador kan vara av bestående eller av övergående natur.¹

---

¹ <https://termbank.socialstyrelsen.se/?TermId=812&SrcLang=sv>

Det finns en diskussion inom funktionshinderrörelsen om användandet av begreppet funktionsnedsättning. Det finns de som anser att begreppet i sig reproducerar en negativ attityd gentemot personer som avviker från normen. Alternativa begrepp såsom normbrytande funktionsvariation har plockats upp av flera personer och grupper inom rörelsen som ett sätt att rent språkligt utmana och förändra hur vi tänker kring människors olika funktionsförmåga. I denna handbok har vi valt att använda oss av begreppet funktionsnedsättning, då det är detta som idag rekommenderas av socialstyrelsen.

Funktionshinder är den begränsning som en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen. Ett funktionshinder uppstår i mötet mellan individ och miljö.² I denna handbok använder vi orden funktionshinder enbart för att prata om hinder som finns i miljön.

Funktionsförmåga. En persons fysiska, kognitiva eller mentala förmåga att fungera i relation till sin omgivning. Ordet funktionsförmåga är neutralt och talar i sig inte om hur någons funktionsförmåga är, enbart att den finns. Vi använder det ordet vid några tillfällen i handboken när vi vill påtala att personers funktionsförmåga kan variera och att det kan påverka ens möjligheter att delta i samhället.

Förmedling är det begrepp som kulturmiljölagen och Riksantikvarieämbetet använder för att definiera bredare publik förmedling till allmänheten. Inom svensk arkeologi har det sedan länge funnits en kritik mot begreppet då det förstås som en envägskommunikation, från en sändare (arkeologen) till en mottagare (publiken/allmänheten). Idag finns en medvetenhet om att publik förmedling mer är en dialog. Detta är också något som länge eftersträvats inom kulturmiljö- och kulturarvssektorn. Av den anledningen är det dubbelriktade begreppet kommunikation lämpligare. I den här handboken väljer vi dock att använda begreppet förmedling, eftersom det är det som används i regelverket.

---

2 <https://termbank.socialstyrelsen.se/#results>

Kapitel 2

Tillgänglig webbplats och andra sociala plattformar

För många arkeologiintresserade är webbplatser det första ställe där de börjar leta efter information. Uppdragsarkeologiska undersökares publika kommunikation på webben var också det första som FuTArk utvärderade tillsammans med vår testgrupp. Vår workshop visade på stora variationer både i hur mycket innehåll som är publikt och i dess tillgänglighet.

En tillgänglig webbplats är kanske den snabbaste förbättring som kan göras eftersom stora förbättringar oftast bara behöver göras en gång eller i samband med att en ny sida byggs upp. När väl en tillgänglig struktur finns är det lätt att uppdatera med tillgänglig information om nästa undersökningsplats. Vid skapandet av en helt ny webbplats är det också relativt enkelt att få den gjord på ett tillgängligt sätt.

Kunskapen bland webbyråer är numera stor och tydliga riktlinjer finns redan för hur en tillgänglig webbsida ska utformas. Att skapa en helt ny hemsida innebär ofta en stor kostnad och något som kanske enbart kan genomföras på lite längre sikt. Om inte hela sidan kan byggas om finns det gott om andra åtgärder som kan öka tillgängligheten på den befintliga webbplatsen.

I detta kapitel har vi samlat grundläggande information och tips på hur uppdragsarkeologiska undersökare kan göra sina webbplatser mer tillgängliga.

Tips

WCAG är en standard för tillgänglig webb och är lagstadgad sedan januari 2019 för myndigheter och offentliga organ bland annat WCAG – standard för tillgänglighet.

Att nå ut med sitt förmedlingsarbete

Redan på första sidan av den uppdragsarkeologiska undersökarens webbplats är det viktigt att det är tydligt var information om planerad förmedling finns att läsa. Det kan göras i form av en egen rubrik i menyraden som heter exempelvis **publika visningar** eller **publik förmedling**. Under rubriken kan sedan en eller flera sidor följa där information om utåtriktad förmedling finns i både text, bild och film.

När vi analyserade olika uppdragsarkeologiska undersökares webbsidor i FuTArks första workshop noterades att många främst riktade sin information mot möjliga uppdragsgivare. Det märktes i både språkbruk och val av information. Att hitta information om publik förmedling var i de fallen svårt trots att den i de flesta fall ändå fanns om än i liten skala. Genom att inte bara rikta er mot möjliga uppdragsgivare utan också mot en publik underlättar ni inte bara för publiken att hitta information om er publika verksamhet. Möjliga uppdragsgivare ser också att en tillgänglig förmedling är en prioriterad fråga för er organisation.

Innehåll och språk

En förutsättning för att nå en bredare publik är att skriva på ett sådant sätt att fler personer kan läsa och ta till sig av informationen. Att skriva lättförståeliga texter kan te sig svårt för den som är van att använda ett mer akademiskt språk. Det finns dock många enkla tips för att texter ska bli lättare att läsa utan att det görs avkall på faktainnehållet.

Till att börja med kan du förenkla läsningen mycket genom bra och talande rubriksättning. Låt rubrikerna spegla det viktigaste i texten. Dela också upp långa textsjok i mindre delar med hjälp av underrubriker. Då blir det mycket enklare för den som läser att få överblick över vilket innehåll som följer.

Att skriva lättförståeligt handlar om att både välja ut det viktigaste som du vill berätta om och att skriva det på ett så rakt sätt som möjligt. Undvik långa krångliga meningar med mycket bisatser. Dela istället upp meningarna. Svåra ord och facktermer behöver inte vara ett problem men förklara dem gärna i texten. Det är bra att skapa en lättåtkomlig ordlista där vanligt förekommande facktermer förklaras. Använd aktiva verbfraser med aktiva subjekt, exempelvis: "vi genomför tre visningar på plats i sommar" istället för "i sommar genomförs tre visningar på plats". I den här handboken har vi själva eftersträvat att skriva med ett så tydligt och lättförståeligt språk som möjligt.

Tips

Är du nyfiken på hur lätta eller svåra dina texter är kan du testa dem med det webbaserade verktyget [Lix.se](https://www.lix.se). Där kan du klistra in textsjok och få dem analyserade utifrån meningslängd, ordrikedom, ordlängd och mycket mer. Genom att testa dina texter där kan du få en fingervisning om hur lätta eller svåra de är. Tjänsten ger dig också tips på hur du kan göra dina texter enklare att läsa.

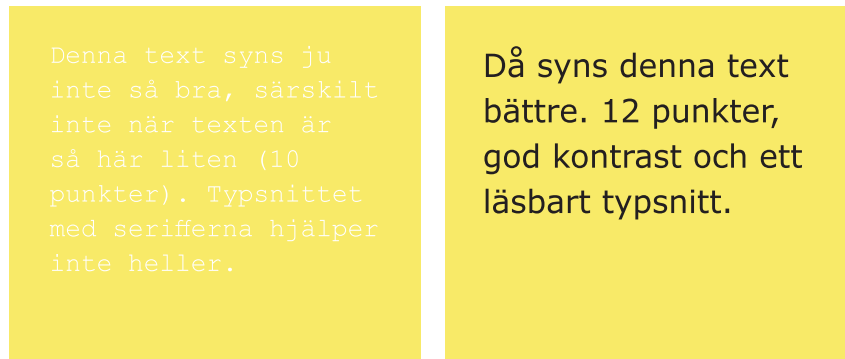
Design

En webbplats utseende och hur det fungerar att navigera inom den är viktiga aspekter när den ska göras så tillgänglig som möjligt. Även här är det enkla ofta att föredra framför många och färgstarka, mönstrade eller rörliga grafiska element. Rubriker och ingresser ska skilja sig tydligt från brödtext, genom ökad teckenstorlek och rubriker i fetstil. Använd alltid formateringsval för rubriker snarare än att själv ändra teckenstorlek och fetstil.³ Undvik att skriva i enbart versaler – det försvårar läsningen för de flesta.

---

³ Formateringsval når du genom att markera ett ord eller mening och välja "huvudrubrik" eller "underrubrik" i rullistan av rubriknivåer i textvalslisten.

Använd tillräcklig kontrast mellan text och bakgrund. Detta gäller både för brödtext och för klickbara länkar eller knappar. Se till att det syns tydligt när muspekaren vilar ovanför en klickbar länk eller knapp som tar en vidare till en ny sida. Detta kan göras med en inställning som gör att en klickbar länk exempelvis byter färg när muspekaren vilar över den.

Exempel på dålig kontrast mot god kontrast mellan text och bakgrund på en webbsida.

Detta är ett exempel på hur länkade knappar blir visuellt markerade när muspekaren vilar över dem. I första bilden är menyvalet "Funktekpilot" inte markerad och därför vitt som resten av sidan. I den andra bilden är ordet "Funktekpilot" gult och understruket när muspekaren vilar där. Exemplet är hämtat från Funktek.se.

CSS – din stilmall

CSS står för Cascading Style Sheet och översätts närmast till "stilmall". Den reglerar hur exempelvis teckenstorlek, typsnitt, radavstånd och spaltbredd används på er webbplats.

I stilmallen går att göra medvetna val även för hur bilder hamnar i förhållande till texten. CSS reglerar alltså alla grafiska val som påverkar hur tillgänglig din webbplats blir för olika användare.

Om du eller någon annan har möjlighet att ändra i din organisations webbplats stilmall (CSS) så underlättar det självklart för både dig och dina kollegor. Då kan tillgängliga inställningar göras som standard och ingen behöver göra några särskilda åtgärder varje gång hen vill lägga till innehåll. Detta är annars en sak att ha med sig nästa gång en ny webbplats ska byggas – att de som bygger den utgår från WCAG-standarden så att den nya webbplatsen blir så tillgänglig som möjligt.

Välj rätt fotografier och bilder

Att använda fotografier av föremål eller platser är ett bra och enkelt sätt att skapa en ökad förståelse och ett intresse för en arkeologisk undersökning.

Oavsett om bilderna ska användas på webbplatsen eller skrivas ut och visas upp under en visning, så finns det några saker att tänka på:

- Bilden ska ha skärpa.
- Fotografera i god belysning, gärna i dagsljus, men inte i direkt solljus då det skapar skarpa skuggor.
- När du tar foton på föremål är det bra att ha med en referens som hjälper till att förstå föremålets storlek. Det kan vara en linjal eller ett annat välkänt föremål.

Rekommendationer för sådant som textstorlek, radavstånd, val av färger och rörlig grafik:

- Välj färgteman som kontrasterar mycket med varandra. Kombinationen vitt med gult, orange och rött bör undvikas helt! Dessa är särskilt svåra att se skillnad på för många med någon typ av färgblindhet eller synnedsättning. Var också försiktig med färgerna grön, röd och brun. Många personer med färgblindhet har svårt att särskilja dessa.
- Betänk teckenstorlek, radavstånd och spaltbredd. Vanlig brödtext bör inte vara mindre än 12 punkter. Radavstånd ska vid 12 punkter vara inställd på 1,5 rader – då blir det tillräcklig luft mellan raderna för att ögat ska kunna separera raderna från varandra, men inte för mycket avstånd så att ögat tappar bort sig i läsningen. Vänsterställ texten och använd spaltbredd på cirka 65 tecken.
- Undvik att avstava ord. Detta brukar kunna ställas in på webbplatsen eller i ord- och bildbehandlingsprogram där många trycksaker produceras.
- Undvik att skriva i enbart versaler. Använd hellre **fetstil** för att markera rubriker och underrubriker.
- Använd inte rörliga grafiska element som rullar eller pop up-fönster. Sådant kan störa många läsare och kan bli svåra att klicka bort om användaren använder ett uppläsningsprogram.

Bilder, alt-texter och text-i-bild

Oavsett hur bra en bild är så klarar den sig sällan utan en förklarande och beskrivande bildtext. Några få, utvalda bilder med tillhörande bildtexter som beskriver i ord vad bilden visar, är bättre än många bilder utan text. Använder du bilderna på webb eller i sociala medier blir det lättare att se till att alla får samma information om vad som syns i bilden. För att även en person med en synnedsättning ska kunna ta del av bilderna behöver du beskriva vad som syns i bilden. Detta görs på webb bäst genom funktionen **alt-text**. Alt-text är en "alternativ bildtext" och används för att göra så att bilder på webb blir upplästa av ett uppläsningsprogram – ett vanligt använt hjälpmedel för personer med en synnedsättning.

Funktionen alt-text finns på alla webbsidor när du lägger upp bilder eller dokument. Då kan du oftast välja att lägga in både en bildtext som blir synlig under bilden och en alt-text som blir uppläst när någon använder ett uppläsningsprogram. På det sättet kan en person som inte ser få information om vad som visas på bilden.

I de fall bilden enbart ska illustrera något kan alt-texten bli ganska kort och enkel, "en röd ros" eller "vy över Stockholm i skymningen". Men i de fall en bild ger viktig information för att förstå texten, som när det är ett diagram eller en karta, behöver alt-texten kanske bestå av fler ord.

Det kan vara frestande att lägga in text i bilder eller att fotografera av exempelvis en inbjudan och lägga upp på din webbplats eller facebookside. Men en bild med text blir lätt osynlig för en person med synnedsättning eftersom den inte automatiskt läses upp av ett uppläsningsprogram. Tumregeln är att undvika att använda bilder med text och att främst använda bilder för att illustrera och exemplifiera det som berättas i text. När det inte går är det viktigt att skriva ut exakt samma information i bildtexten som den som syns i bilden. Du kan läsa mer om hur du kan beskriva bilder i kapitel 3, Syntolkning och att berätta beskrivande.

Kartor

Kartor är en viktig del av det arkeologiska arbetet och används ofta för att illustrera längre resonemang. Men precis som med fotografier och bilder innehåller kartor information som en person med synnedsättning inte kan ta del av. Det är också viktigt att tänka på att kartor dessutom kan vara svåra att tolka även för den som kan se dem – särskilt historiska kartor.

Om kartan inte innehåller information som behövs för att förstå texten utan används för att illustrera det som redan berättats om så räcker en rubrik på vad som syns i bilden gott. Men i de fall då kartan behövs för att göra texten begriplig så behöver den förklaras i alt-texten. I många fall kan det också vara nödvändigt att bildtexten förklarar varför kartan visas – vilken information är det meningen att bilden ska ge läsaren?

Video

Video är ett jättebra sätt att öka tillgängligheten för många. En video kan vara ett lättare sätt för många med någon form av kognitiv funktionsnedsättning att ta till sig innehåll än att läsa text. I en video kan du på ett personligt sätt berätta direkt för tittaren om fynd och samtidigt visa upp en undersökningsplats. Dock finns det saker du bör tänka på för att din video ska bli tillgänglig.

- Det som sägs och hörs ska också gå att ta del av i text (gäller även för ljudfiler).
- Det som syns ska också syntolkas.

Genom att använda undertexter kan personer med nedsatt hörsel ta del av din video. Detta går att göra i de flesta videoredigeringsprogram. Samtidigt ökar både möjligheterna och kvalitén på automatgenererade undertexter i många digitala videoplattformar. På digitala videoplattformar kan du lägga upp dina videor. Därefter kan du länka filmerna från din webbplats och på så sätt använda dig av dessa funktioner.

För en person som inte ser är det viktigt att det visuella innehållet i en video också beskrivs i ord. Detta kan göras på olika sätt. Antingen kan du göra en syntolkad version av din video, eller så kan personen som figurerar i videon berätta mer beskrivande och tala om exempelvis hur platsen eller föremålet ser ut. Ytterligare ett alternativ, som är bra för videor utan tal, är att lägga till en speakerröst ovanpå som berättar vad som visas.

På Instagram och Facebook kan du relativt enkelt applicera det mesta av tipsen ovan. Lägg till en syntolkning av bilder och av videor i inläggstexten eller använd alt-textfunktionen under avancerade inställningar på Instagram. Om du vill lägga upp bilder på exempelvis en inbjudan till en visning eller liknande – skriv ut texten som syns på bilden i inläggstexten. Om du har en video med en person som talar, skapa undertexter till videon med textfunktionen i redigeringsläge eller skriv ut det som sägs i inläggstexten.

Checklista: Tillgänglig webb och andra sociala plattformar

Innehåll och språk

- Använd ord och termer konsekvent och förklara svåra ord eller facktermer.
- Jobba med tydliga och förklarande rubriker och underrubriker – då blir det lättare att skapa sig en överblick och förstå textens struktur.
- Skriv lättförståeliga texter – välj korta raka meningar. Lägg det viktigaste först för att undvik långa meningar med många bisatser och svåra ord.
- Använd ett personligt tilltal. Läsaren är Du.
- Välj aktiva verbfraser med tydliga subjekt, exempelvis: **vi genomför tre visningar på plats i sommar** istället för i sommar genomförs tre visningar på plats.
- Skriv ut förkortningar.
- Låt alltid någon annan korrekturläsa din text innan publicering.
- Egna förslag: .....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Design

- Ha en sida som anpassar sig till skärmens storlek, så kallad responsiv design. Om detta inte går:
Gör en mobilvänlig version av din webbplats.
- Anpassa din CSS och gör stilmässiga val såsom teckenstorlek, typsnitt, radavstånd, färgval och så vidare som gör din sida tillgängligare.
- Använd tillräcklig kontrast mellan text och bakgrund.
- Använd tillräckliga kontraster i komponenter och grafik. Ge klickbara länkar i exempelvis menyrad eller på andra ställen på en sida en kontrasterande färg från bakgrunden – då blir de lättare att urskilja.
- Välj färger som kontrasterar mycket med varandra. Kombinationen vitt med gult, orange och rött bör undvikas helt.
- Betänk teckenstorlek, radavstånd och spaltbredd.
- Undvik att avstava ord. Detta brukar kunna ställas in på webbplatsen eller i ord- och bildbehandlingsprogram där många trycksaker produceras.
- Undvik att skriva i enbart versaler. Använd hellre fetstil för att markera rubriker och underrubriker.
- Använd inte rörliga grafiska element som rullar eller pop up-fönster. Sådant kan störa många läsare och kan bli svåra att klicka bort om användaren använder ett uppläsningsprogram.

Egna förslag: .....

.....

.....

.....

.....

.....

Bilder, video och annan media

- Använd bilder enbart för att illustrera något
– inte för att förmedla text.
- Skriv bildtexter som berättar om vad som visas upp
eller händer i bilden.
- Använd funktionen **alt-text** för att ge en kort
beskrivning av bilden. Då blir texten uppläst av ett
uppläsningsprogram.
- När du skriver **alt-text** till knappar, logotyper,
skärmdumpar och diagram så ska **alt-texten** förmedla
samma information som texten i bilden.
- Använd gärna video på din webbplats.
Men tänk på att komplettera videon med undertexter.
Syntolka det som händer i videon.
- Om du har gamla videor som du inte kan redigera om:
komplettera med ett skrivet manus och länka tydligt till
detta jämte videon.
- Egna förslag: .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....

Läs mer

Mycket av informationen och inspiration till denna checklista kommer från Myndigheten för delaktighets webbplats mfd.se. Du kan få ytterligare information och bra tips på deras webbplats under [checklistor](#).

Kapitel 3

Tillgängliga visningar i fält

**Nödvärdigt
för vissa
- bättre för alla**

För många är ett besök vid en arkeologisk undersökning en fantastisk upplevelse. En guidad visning i fält ger besökaren nya möjligheter att med alla sinnen direkt ta in och ta del av arkeologiska fynd, av fysiska lämningar, av platsens berättelser och av arkeologiskt arbete. För allmänheten är detta ett unikt tillfälle att närma sig det förflutna långt innan föremålen och berättelserna publiceras i en bok eller ställs ut på museum.

Målet att en guidad visning ska vara tillgänglig för alla kan verka svårt att uppnå. Det finns många förutsättningar och faktorer som skapar problem som kanske känns närapå omöjliga att göra något åt. Vanliga exempel är en bullrig ljudmiljö eller en kuperad terräng. Det kan handla om en lång resväg med kollektivtrafiken för besökaren eller helt enkelt bara dåligt väder.

Men med enkla och väl genomtänkta åtgärder går det att göra även otillgängliga platser tillgängliga för fler besökare. Genom ökad kunskap hos dem som arrangerar visningarna, om vad som utgör hinder och hur dessa kan hanteras så kan tillgängligheten för alla öka. Faktum är att förvånansvärt många hinder egentligen snarare handlar om de val du som guidande arkeolog gör.

Hur brukar visningarna schemaläggas? Vilken förhandsinformation får publiken så att de kan planera sitt besök? Hur tänker du förflytta publiken över visningsområdet och hur väljer du att berätta om platsen och de arkeologiska fynden?

Visning i Inre hamnen, Norrköping, Arkeologidagen 26 augusti 2018.
Foto: Birgitta Larsson.

I detta kapitel går vi igenom flera olika problemområden och listar lösningar som kan göra uppdragsarkeologins platser och tillfällen mer tillgängliga.

Praktisk information inför och under en visning

Detta avsnitt behandlar information, hur du når ut till så många potentiella besökare som möjligt inför ett stundande evenemang och vad besökarna kan behöva veta innan de deltar i en fysisk visning.

En tumregel för att nå många olika personer är att ha samma information tillgänglig i flera olika kanaler. Personer som läser dagstidningen nås kanske bäst via en annons där, medan andra nås bättre via en digital plattform eller en affisch på biblioteket eller i mataffären. Alla grupper i samhället har heller inte samma tillgång till ens dessa ovan nämnda informationskanaler.

Att skicka ut inbjudningar till olika intresseorganisationer, exempelvis inom funktionshinderrörelsen i din region kan vara ett sätt att nå en bredare målgrupp. I slutet av denna handbok finns kontaktuppgifter till olika intresseorganisationer som du kan kontakta för att sprida information om dina evenemang, eller för att få råd och tips på hur du kan göra mer tillgängliga visningar.

Inför en visning

Information om den specifika visningens upplägg och innehåll samt var och när den äger rum är saker som alla behöver få veta. Men många människor behöver mer detaljerad information än så. För att kunna boka färdtjänst är det nödvändigt med en exakt adress samt både en start- och sluttid för visningen. Personer med hörselnedsättning behöver veta om guiden använder sig av någon ljudförstärkande utrustning. För en del är sådant som tillgång till en stor toalett nödvändig för att de ska kunna delta.

Även platsens fysiska framkomlighet kan behöva nämnas, annars blir det svårt för personer med nedsatt rörelseförmåga att avgöra om det överhuvudtaget är möjligt att besöka platsen. Beskriv därför platsens förutsättningar och hur underlaget ser ut redan i inbjudan. Är marken plan och jämn, eller är den kuperad? Är schakten djupa och är de markerade? Undvik formuleringar såsom tillgänglig med rullstol eftersom förutsättningarna för rullstolsanvändare kan se väldigt olika ut. En elitidrottare som använder rullstol har säkerligen inga problem att ta sig upp för en brantare sluttning medan en annan rullstolsanvändare kan uppleva samma backe väldigt svår att ta sig upp för. Använd utförliga men neutrala formuleringar så att en potentiell deltagare själv kan avgöra om hen har möjlighet att delta.

Att vara tydlig med informationen om platsen är alltså ett bra sätt att attrahera både en större och en bredare publik. Ännu en bra sak att ha med i en inbjudan är kontaktuppgifter till en person som kan svara på frågor om både visningen i allmänhet men också tillgängligheten i synnerhet. Här är det också viktigt att personen går att nå både via mejl och telefon.

Allmänna visningar och riktade visningar

En aspekt att fundera på inför en visning är om du utöver ordinarie visningar (som förhoppningsvis görs så tillgängliga som möjligt) också vill och kan erbjuda visningar som riktar sig till en viss grupp som kan vara lite svårare att nå även om du följer många av råden i denna handbok. Exempel på detta skulle kunna vara visningar som erbjuds på andra språk än svenska, exempelvis på teckenspråk eller på något av de mest talade språken i Sverige förutom svenskan, såsom arabiska, persiska eller engelska. Det skulle också kunna vara visningar där en utbildad syntolk förbereder sig för att tillsammans med den guidande arkeologen berätta om platsen och föremålen för personer med en synnedsättning. Om ni kan erbjuda visningar för en särskild grupp så följer det naturligt att inte bara informera om detta i all annonsering utan att också rikta informationen specifikt mot de personer ni vill nå via exempelvis intresseföreningar.

Ett sätt att göra visningar i fält mer tillgängliga även för personer som exempelvis är döva eller hörselskadade är att trycka upp broschyrer som besökarna kan ta med sig under visningen. Där kan det stå samma och/eller ytterligare information om platsen och fynden som den guidande arkeologen ger. På så sätt kan personer med en hörselnedsättning ta till sig innehåll även vid en visning som inte teckenspråkstolkas. Samtidigt blir texten ett ytterligare sätt för fler att ta till sig och komma ihåg visningen.

Tips

Om du har möjlighet att erbjuda visningar som teckenspråkstolkas ska du vända dig till ett auktoriserat tolkbolag. Via tolkcentralen.se kan du få tips på privata tolkföretag i ditt närområde.

Case

Du har ansträngt dig till det yttersta för att göra ditt event tillgängligt. Teckenspråkstolk är bokad och ramp har ordnats till den annars otillgängliga entrén. Du har sett till att fikan är allergenfri och kollat så att det finns en bra plats för eventuell färdtjänst att lämna och hämta besökare på. Men ändå tycks du inte nå ut till nya målgrupper.

Det är samma till synes normfungerande besökare som vanligt. Hur kan du göra för att fler ska ta del av dina planerade aktiviteter?

Under visningen

En bra början på en visning i fält kan vara att tydligt markera ut en mötesplats. Detta kan göras med en iögonfallande skylt och en person som möter upp besökare så att alla hittar rätt. När väl gruppen är samlad är det bra att börja själva visningen med att upprepa samma information som finns med i inbjudan:

- hur lång visningen är i både tid och avstånd
- visningens tema
- om det finns viloplatser längs sträckan.

Som guidande arkeolog kan du även passa på att berätta hur och när det går bra att ställa frågor, om det finns möjlighet att få känna på några av de arkeologiska föremålen samt om det finns restriktioner eller säkerhetsaspekter att förhålla sig till.

Det kan kännas ovant att börja en visning med mycket praktisk information men för de allra flesta ökar möjligheterna stort att ta till sig innehållet och kunna ställa frågor om vissa praktiska aspekter klargjorts redan från början. Som guidande arkeolog har du stort inflytande över hur visningen kommer att bli och upplevs av besökarna. Du sätter tonen. Om du öppnar upp för frågor kommer du antagligen att få fler. Om du påminner alla om att tänka på att gå lugnt, se sig för eller turas om att känna på föremål så är chansen betydligt större att det också blir så.

Syntolkning och att berätta beskrivande

Att **syntolka** är att beskriva det som händer eller syns för den som inte kan se det. Syntolkning ger den som lyssnar möjlighet att skapa inre bilder och bilda sig en uppfattning om sammanhanget hen befinner sig i. Syntolkning görs för personer med någon form av synnedsättning i alla möjliga olika sammanhang – på bio, teater, utställningar och visningar.

Syntolkning görs sedan många år tillbaka av utbildade syntolkare. Hårt arbete av både intresseorganisationer såsom Synskadades Riksförbund och utbildade syntolkare har fört med sig att fler och fler kulturupplevelser syntolkas idag. Sedan årsskiftet 2020/2021 är det enligt **Lagen om digital offentlig service** även en skyldighet för myndigheter att tillhandahålla syntolkningar som del i sin information.⁴

För att bli en bra syntolk krävs både tid, träning och utbildning, men alla kan lära sig lite om grunderna och berätta mer beskrivande. För en person med en synnedsättning kan det vara avgörande för om hen kommer att kunna ta sig runt platsen på ett säkert sätt och ta till sig innehållet i en visning. Men även för personer med någon form av kognitiv funktionsnedsättning är ett beskrivande språk en stor hjälp när det kommer till att förstå, skapa sammanhang och sätta saker i kontext.

Våra egna resultat från workshopar visar att kombinationen av rena beskrivningar av till exempel ett föremål tillsammans med berättelser om hur det användes eller vad det säger oss om tiden eller platsen det kommer ifrån skapar en mycket bättre helhetsupplevelse.

I detta kapitel går vi igenom tips på hur du kan väva in beskrivningar av platser och föremål i dina visningar. Vi använder termen "syntolka" när vi pratar om det arbete en syntolk gör eller när det rör sig om en riktad beskrivning mot personer med en synnedsättning. Vi använder "att berätta beskrivande" när vi ger rekommendationer för hur alla kan lära av en syntolks arbetssätt för att tillgängliggöra sitt berättande över lag.

---

4 www.digg.se/digital-tillganglighet

Prova att tillsammans med kollegor öva syntolkning av miljö och föremål. Bilden är från en workshop där vi övade på ledsagning och syntolkning. Foto: Elin Engström.

Beskriv platsen och föremål

I ett visningssammanhang i fält är det framför allt platsen och föremål som visas upp som behöver beskrivas i ord. En person med en synnedsättning kan behöva få platsen beskriven för sig för att kunna ta sig fram på ett bra och säkert sätt. En bra början när du ska beskriva en plats är att försöka samla gruppen och ställa dig framför den – då blir det möjligt att använda förklaringar som **till höger om er** eller **rakt bakom mig** när du exempelvis vill berätta var olika stationer med föremål finns eller var ni ska bege er närmast.

I vardagligt tal förklaras riktningar ofta med ord som "här" och "där" i kombination med att någon pekar. För den som inte ser eller står med skyddssikt blir sådana instruktioner otydliga. En förklaring såsom **till vänster om er** eller **rakt bakom er cirka 30 meter** är tydligare för fler.

Ägna gärna några meningar åt att beskriva platsen: Står vi i en lummig dunge? Befinner vi oss på en öppen utgrävningsplats intill en väg? Några väl valda rader som berättar om omgivningen skapar också bilder av sammanhanget för den som inte ser. Om du också kan väva ihop beskrivningen av platsen såsom den kanske en gång såg ut då exempelvis boplatserna uppfördes så skapar du större förståelse och sammanhang för alla.

Syntolka föremål

Syntolkning av ett föremål utgår oftast från några generella steg. Det är bra att börja med att berätta vad det är för ett föremål. Därefter finns det några saker som kan vara bra att berätta om. Här listar vi de fem viktigaste:

1. Vad är det för ett föremål?
2. Storlek.
3. Material.
4. Färg.
5. Användningsområde.

En beskrivning av **en hammare** skulle kunna låta så här:

"Det är en hammare, den är ungefär 30 centimeter lång, metallgrå i färgen och med ett snidat trähandtag. Den har använts för att ...".

En beskrivning av **en mur** skulle kunna låta så här:

"Det är en mur som är två meter hög och 20 meter lång. Den är byggd av rundade stenar. Den skiljer skogen från åkermarken ...".

Genom att berätta både vad som syns ("en mur") och beskriva det ("av sten och två meter hög") skapas inre bilder och personer som inte ser inkluderas i sammanhanget.

Case

Ni gräver ut en boplats med hus från järnålder. Husen består av takbärande stolpar och väggstolpar. I dessa har ni satt stakkäppar av olika längd för att illustrera husets utformning. Hur beskriver ni både detta hus och platsen för en person med synnedsättning? Foto: Göran Gruber.

Beskriva utan att värdera

Att syntolka handlar mycket om att välja ut vad du ska beskriva, det går helt enkelt inte att i ord berätta om precis allt som ögat har möjlighet att ta in. En bra syntolkning försöker därför lyfta några viktiga särdrag för att åhöraren ska kunna skapa sig en så verklighetstrogen inre bild som möjligt.

En bra syntolkning är också icke-värderande. Den beskriver enbart det som syns och försöker att inte använda ord som är värderande. Då lämnas utrymme för den som tar del av syntolkningen att själv tycka, tänka, associera och värdera, precis som för övriga deltagare.

Tips

Det finns många syntolkare som kan hålla i både kortare och längre kurser i hur en visning kan göras mer tillgänglig med ett beskrivande berättande. I slutet av denna handbok finns tips på syntolkningsföretag.

Ljudmiljö och teknik

Med ljudmiljö menas alla olika ljud som når oss på en viss plats vid ett särskilt tillfälle. Hur en ljudmiljö är utformad påverkar mycket vår förmåga att höra vad som sägs, koncentrera oss samt ta till oss information. Bullrande ventilationssystem, skrapande stolar och allmänt sorl är välkända exempel på saker som gör att de flesta får svårare att ta in, förstå och slappna av.

I en förmedlingssituation finns det flera faktorer som påverkar ljudmiljön negativt och därmed också möjligheten för kunskapsutbyte. Ljud från en intelligande väg, grävmaskiner som låter eller starka vindar är exempel på saker som kan påverka en visning i fält. Samtidigt finns det flera åtgärder som kan överbygga förmedlingssituationens ljudmiljö.

Tåget som passerar gör det svårt att höra vad som sägs och uppmärksamheten bryts. Foto: Göran Gruber.

När och hur?

Det finns flera åtgärder som kan skapa bättre förutsättningar för en bra visning. Ett exempel är att ta hänsyn till **när** på dagen en visning ska äga rum. Går det att förlägga visningen på en dag eller tid då trafiken inte är lika intensiv? Ta reda på hur trafikläget ser ut där den aktuella undersökningen äger rum och försök förlägga förmedlingen därefter.

I en situation med få deltagare är det förstås lättare att göra sig hörd. När antalet besökare stiger blir det däremot genast svårare. Stora grupper sprider lätt ut sig.

Om du som guidande arkeolog försöker samla alla runt exempelvis ett bord med föremål blir det lättare för de personer som står längst fram att höra och samtidigt skapas det lätt murar av ryggar som gör att det blir svårt för personer i utkanten att både se och höra vad guiden säger.

En möjlig lösning är då att antingen sätta ett tak för antal besökare som en visning kan ta och be besökare att anmäla sig i förväg eller informera om att det är först till kvarn som gäller.

Se gärna till att ha beredskap med fler möjliga guidande arkeologer på plats. Genom att ha en beredskap med flera guider ökar möjligheterna för alla att höra. Det blir också lättare för alla att ställa frågor om det sker i mindre grupper.

Case

Du ska hålla en visning i fält och vet inte i förväg hur många som kommer att dyka upp då det är fritt inträde och ingen föransmälan krävs. På visningsdagen blåser det rätt kraftigt och cirka 70 tappra besökare har trotsat vädret för att få kika på utgrävningarna. Vad kan du göra för att göra förmedlingen så hörbar som möjligt?

Visning vid Inre hamnen, Norrköping 2018. Exempel på hur människor samlas tätt runt ett bord med föremål. Foto: Lilian Paunovic Olsson.

Ljutförstärkande utrustning

Att använda någon typ av ljutförstärkande utrustning är den bästa lösningen för att så många som möjligt ska kunna höra den guidande arkeologen vid en visning i fält. Utbudet är stort och varierar mellan allt ifrån relativt billiga högtalarvästar till dyrare system med en sändare och individuella mottagare som varje deltagare får låna.

Om gruppen är mindre så kan en mobil högtalare eller en högtalarväst räcka som ljutförstärkning. Dessa brukar fungera bra när lyssnarna har möjlighet att komma nära den som bär utrustningen. I grupper med fler än 25 personer är ett system med individuella sändare betydligt bättre.

Vi rekommenderar alla att investera i någon form av ljutförstärkande utrustning. Välj den ni tror fungerar bäst för den storlek på grupper som den ska användas för. Kanske finns det möjlighet att låna eller hyra ljutförstärkande utrustning? Eller kanske gå ihop flera organisationer och köpa ett större system tillsammans?

Exempel på ljutförstärkande utrustning i form av headset med mikrofon och mobil högtalare. Foto: Stiftelsen Kulturmiljövård.

Checklista

Glöm inte att kontrollera att din ljudutrustning fungerar som den ska innan visning och glöm inte att ladda batterierna.

Plats och rutt

En undersökningsplats vet vi kan se ut på många olika sätt – en del är relativt platta och lättåtkomliga medan andra är väldigt kuperade och svåråtkomliga. Det kan absolut vara utmanande att både avgöra hur tillgänglig en plats är och att se vilka åtgärder som skulle kunna göra den mer tillgänglig.

För personer som använder rullstol, permobil eller har nedsatt rörlighet kan sådant som en kuperad terräng, ett ojämnt underlag eller stora höjdskillnader påverka möjligheterna att delta i en visning på plats. För personer med en synnedsättning kan samma situation skapa problem för framkomligheten, men också innebära stora risker att exempelvis snubbla eller av misstag röra sig utanför anvisade områden om inga tydliga avspärningar finns.

Även arkeologiska schakt i form av en plan och öppen ytan kan vara svåra att besöka och personer med synnedsättning kan behöva ledsagning. På besök vid en utgrävning i Fiskeby utanför Norrköping, under FuTArks förstudie 2017. Foto: Göran Gruber.

Förändra visningens upplägg

Det finns många sätt att göra en till synes otillgänglig plats mer tillgänglig. Det första är att förändra visningens upplägg. Går det att flytta föremål från exempelvis ett schakt och upp på ett bord där det blir mer åtkomligt för fler? Går det att göra hela eller i alla fall merparten av en visning på den del av platsen som är mest tillgänglig så att fler kan tillgodogöra sig mer? Valen du gör för att visa upp platsen påverkar många personers möjligheter att delta.

Förändra platsen

Det andra du kan tänka på är att göra olika förändringar på platsen så att den blir mer tillgänglig. Ett sätt är att jämna till underlaget så att det går att ta sig fram med rullstol. Andra sätt är att använda sig av olika typer av mobila lösningar såsom tillfälliga ramper, ledstänger och fällstolar. Just fällstolar är praktiska att ha på ställen som inte erbjuder fasta viloplatsen.

Viktigt att tänka på är att arbeta med tydliga och synliga avspärningar som markerar var exempelvis olika nivåskillnader finns. Att slå ner pinnar i marken och fästa avspärningsband i klara och kontrasterande färger runt ett schakt är ett bra och billigt sätt att uppmärksamma hindret. För en person med begränsad syn och/eller rörlighet är det extra viktigt att det är tydligt var besökare får och kan röra sig.

Avspärrningsband i klara färger hade på ett tydligare sätt markerat schaktkantens nivåskillnad. FuTArk på en visning av Inre hamnen i Norrköping 2018. Foto: Elin Engström.

Använd alla sinnen!

Ett sätt att göra visningar i fält mer kompletta och tillgängliga för fler är att använda sig av flera sinnen. Känsel är det första sinnet som utvecklas hos oss människor. Samtidigt är känsel tillsammans med lukt det sinne som stimuleras minst, särskilt i lärandesammanhang för vuxna. Syn och hörsel får betydligt mer utrymme.

Att visa arkeologiska föremål är idag ett vanligt inslag vid visningar i fält. Det är ett bra sätt att förklara hur unik arkeologisk kunskap växer fram om just den aktuella platsen. Många människor lyssnar också bättre och lär sig mer om de samtidigt får hålla i och känna på de föremål som det berättas om.

Föremål som visas vid en visning vid Inre hamnen utanför Norrköping, 2018.
Foto: Lilian Paunovic Olsson.

Genom att låta deltagarna få känna på arkeologiska fynd kan fler personer ta till sig det som sägs och behålla koncentrationen. Föremål kan gå från hand till hand och göra visningen mer levande. Men om skickandet av föremål distraherar folk från att lyssna på det som sägs, så är det bättre att dela upp visningen i delmoment och lägga de taktila inslagen antingen innan eller efter varje moment.

När guiden beskriver ett föremål för åhörarna samtidigt som de får lov att känna på det är det lättare att förstå precis vad som menas och det skapas en ökad förståelse för hur föremålet har tillverkats, använts och numera ser ut.

Användande av utskrivna bilder och kartor

Utskrivna bilder eller kartor är vanliga komplement till en visning. Fördelar med det är att det går att förbereda exempelvis visualiseringar av hur en plats såg ut en gång i tiden eller hjälpa personer att orientera sig med hjälp av en karta. Nackdelarna är förstås att inte alla kan ta del av dem, i alla fall inte utan förklaring eller ordentlig beskrivning. Av den anledningen rekommenderar vi att bilder och kartor används sparsamt vid visningar i fält och bara då tid och möjlighet finns att förklara vad de föreställer både för de i publiken som ser och för de som inte ser.

Skriv ut bilderna på tjockare papper, alternativt montera på tunn papp. Det är också bättre att använda sig av en matt laminering om sådan måste användas. En blank yta reflekterar mycket ljus och gör det betydligt svårare att se vad bilden visar. Det kan många gånger vara bättre att byta ut matta bilder oftare istället för att laminera.

Checklista: Tillgänglig förmedling i fält

Här följer en checklista som du kan använda inför en visning i fält. Se den som en sammanfattning av kapitlet du just läst.

Information inför en visning

- Kort beskrivning av platsen och innehållet i visningen.
- Datum och tid både för visningens start och för när den slutar.
- Tydliga instruktioner för att hitta dit – adress för den som vill köra bil eller beställa färdtjänst. Närmaste allmänna parkeringsplats samt hållplats med kollektivtrafik.
- Beskriv tillgängligheten. Exempelvis: Använder ni någon form av ljudförstärkande utrustning? Har ni särskilda visningar med förbokade teckenspråkstolkning och/eller syntolkning? Finns det några viloplatser eller tillgång till fällstolar?
- Hur är den fysiska miljön – går det att ta sig runt överallt med rullstol eller permobil eller är delar eller hela området otillgängligt? Är miljön plan, kuperad, backig? Är det ett skogsområde eller grustag? Vad är det för underlag; grus, sand, packad jord? Ju mer information om platsen desto lättare blir det för besökarna att veta om de kan delta och planera sitt eventuella besök.
- Mailadress och telefonnummer till en kontaktperson vid frågor om tillgängligheten.
- Egna förslag: .....
.....
.....
.....

Information under en visning

- Placera en skylt vid entrén till området som visar var visningen ska börja.
- Tryck upp broschyrer som besökarna kan ta med sig under visningen. Där kan det stå liknande och/eller ytterligare information om platsen som den som guiden ger. På så sätt kan personer med hörselnedsättning ta till sig mycket av informationen även utan en teckenspråkstolk.
- Börja varje visning med att berätta om upplägget, hur lång den är i både tid och avstånd (ifall den sträcker sig över ett större område) och när den avslutas.
- Berätta om platsen, om terrängen och underlaget.
- Erbjud visningar som teckenspråkstolkas.
Som arrangör bör du vända dig till ett auktoriserat tolkbolag. Tolkcentralen.se tillhandahåller tolkar för döva i alla landsting och regioner och kan även tipsa om privata tolkföretag i ditt närområde.
- Egna förslag: .....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Syntolkning och att berätta beskrivande

- När du visar bilder, kartor eller pekar på föremål, berätta både vad som syns ("en mur") och beskriv det ("av sten och två meter hög").
- I stället för att peka och säga "här" och "där" – förklara vart gruppen ska gå, exempelvis "30 meter till vänster om er ligger nästa stopp".
- Det finns fler sätt att uppleva en visning på än genom syn och hörsel. Ta med föremål eller annan rekvisita att känna, lukta eller smaka på.
- Öva på att syntolka genom att beskriva föremål eller platser i förväg. Använd de fem reglerna: Vad är det för **föremål**, **storlek**, **material**, **färg**, samt **användningsområde**.
- Använd ord som beskriver men inte värderar.
- Egna förslag: .....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Ljudmiljö och teknik

- Begrunda platsens egna förutsättningar (exempelvis blåsigt, mitt i stan, vid en trafikerad väg, i en tyst glänta i skogen och så vidare) och anpassa visningen efter det. Undvik öppna ytor när det blåser eller när det är mycket störande kringljud. Placera dig gärna så att du har en vägg bakom ryggen när du pratar.
- Går det att förlägga visningen på en dag eller tid då trafiken inte är lika intensiv? Ta reda på hur trafikläget ser ut där den aktuella undersökningen äger rum och försök förlägga förmedlingen därefter.
- Sätt ett maxantal för hur många personer som kan delta i en visning. Runt 20 personer per guidande arkeolog och grupp brukar vara lagom.
- Om det inte går att exempelvis ta in anmälningar i förväg
  - gör en plan för hur ni ska hantera många besökare
  - exempelvis vara flera arkeologer på plats som är redo att leda en grupp.
- Införskaffa, hyr eller låna bra ljudförstärkande utrustning och träna på att guida i olika väderlekar och miljöer. Se till att kontrollera innan att den fungerar och att batterier är laddade.
- Undvik täta samlingar som bildar murar – håll koll på och uppmuntra besökare att tänka på att alla i gruppen ska kunna se och höra.
- Få grupperna att samlas nära den guidande arkeologen.
- Egna förslag: .....
.....
.....
.....
.....

Plats och rutt

- Börja varje visning med att berätta om upplägget, hur lång visningen är i både tid och avstånd, vilken rutt ni ska ta, hur många stopp det blir och när den avslutas.
- Bäst är om alla deltagare kan ta samma väg runt.
- Prova att variera upplägget för visningarna – går de att göra i olika rutter med varierande svårighetsgrad terräng- och tillgänglighetsmässigt?
- Hur ser underlaget ut? Går det att ta sig fram med rullstol eller behöver vi göra något åt det?
- Finns det sittplatser och/eller kan vi ta med?
- Behövs exempelvis mobila ramper, avspärrningsband och så vidare?
- Finns det tillgång till toalett?
- Egna förslag: .....

.....
.....

Använd alla sinnen

- Ta fram föremål som deltagarna får lov att känna på och väv in dessa i visningen.
- Går det att använda smak och lukt på något kreativt sätt?
- Använd utskrivna bilder och kartor med måtta och beskriv alltid för besökarna vad de visar. Skriv ut på matt paper.
- Egna förslag: .....

.....
.....

Kapitel 4

Digitala fältvisningar

Mycket positivt har kommit av att vi tvingats köra digitalt. Det har måhända forcerats fram men det har öppnat upp för ett helt nytt sätt att se på visningar.

Arkeolog på FuTArks digitala workshop

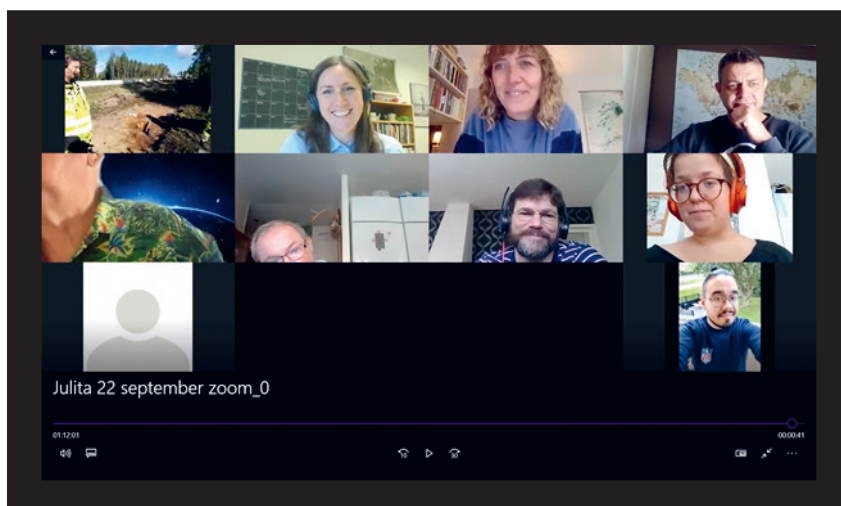
Att hålla en digital fältvisning på den arkeologiska utgrävningsplatsen kan kännas nytt och ovant för många. Här har vi sammanställt våra iakttagelser och resultat från vår workshop i digital förmedling.

Varför hålla digitala visningar?

I många fall är arkeologiska utgrävningsplatser otillgängliga att ta sig till. De kan vara belägna intill trafikerade vägar eller andra svåra ljudmiljöer och inte minst kan underlaget på platsen vara ojämnt och svårt att röra sig på. Ibland tillåter inte säkerhetsföreskrifter eller andra regler utomstående besökare. Då kan det vara bra att hålla digitala visningar.

En digital visning har många fördelar framför att ha en visning på plats:

1. Deltagarna slipper planera en resa med bil, kollektivtrafik eller färdtjänst till ett utgrävningsområde som kan vara svårt att ta sig till.
2. Frånvaro av toalett, sittplatser eller jämnt markunderlag är inte ett problem för deltagarna.
3. Deltagarna kan komma nära föremålen utan att behöva trängas med andra.
4. Det är lättare att få alla att höra.
5. Chattfunktionen gör det lättare att fånga upp frågor.

FuTArks testpiloter och projektgrupp följer via Zoom en live-visning av en arkeologisk utgrävning utanför Julita i Sörmland, september 2020.

Digitalt – med måtta!

Även om digitala visningar har flera fördelar bör de inte ersätta fysiska visningar eller tolkas som det enda sättet att hålla en tillgänglig visning. Det digitala upplägget är ett av flera sätt att skapa tillgängliga event och bäst är kanske att kombinera fysiska och digitala visningar på samma plats.

Nedan följer ett antal rekommendationer och riktlinjer inför, under och efter en visning som hålls digitalt.

Planera din visning

Val av social plattform

Det finns flera digitala tjänster eller sociala plattformar som du kan välja bland. I en del plattformar finns möjlighet att skapa mindre diskussionsgrupper, handuppräkningsfunktion för att inte störa pågående diskussion samt chattfunktion till frågor.

Exakt vilken plattform som passar din visning bäst beror förstås på. Många olika funktioner kan fungera väldigt bra om de som ska använda plattformen behärskar dem medan för andra är få

Bakom mobilkameran vid Stiftelsen Kulturmiljövårds digitala visning utanför Julita i Sörmland, september 2020. Foto: Marcus Asserstam.

och enkla funktioner bättre. Det bästa du kan göra är att ta dig tid att testa olika plattformar innan du väljer en samt att du som ska hålla i den digitala visningen behärskar just den plattformen väl. Om du vet hur den fungerar kan du också hjälpa dina besökare.

Utse en moderator

Under den digitala visningen kommer folk att vilja ställa frågor. Någon har kanske problem med att logga in eller är osäker på andra tekniska detaljer. Utse utöver den guidande arkeologen en moderator/tekniker som sköter tekniskt underhåll samt

håller koll på de frågor som dyker upp i chatten. Genom att dela ansvaret mellan flera blir det lättare att hantera oförutsedda händelser. Se även till att ha en incheckningstid på minst en kvart innan visningen börjar, så kan folk droppa in tidigare och risken för förseningar vid inloggningsproblem minimeras.

Generalrepetition

Håll gärna en generalrepetition dagarna innan visningen. Det blir ett tillfälle för både administratörer och guidande arkeolog/arkeologer att testa allt ifrån upplägg, chattfunktion och gruppum, samt att undersöka syn- och hörbarhet. Om möjlighet finns är det inte fel att även bjuda in besökare att delta vid genrepet så att alla aspekter av att hålla i en digital visning blir testade.

Undersök platsens förutsättningar

Är undersökningsområdet utsatt för stark vind eller intilliggande trafik? Då är det viktigt att fundera över ljudmiljön och att hitta lämplig brusreducerande teknik. En vanlig mobiltelefon samt en extern mikrofon med brusreducering räcker ofta långt. Är marken ojämn och det är svårt att filma stadigt? Införskaffa stativ om visningen ska hållas på en och samma plats. Du kan använda ett vanligt kamerastativ med tre ben eller varför inte ett pinnstativ på ett ben – vad som fungerar bäst beror främst på underlaget och den som håller i kameran. Du kan också använda en så kallad gimbal som fästs på mobilen. Gimbalen kompenserar för handens skakningar och gör filmen mer behaglig att titta på.

Både stativ och gimbal är enkla, någorlunda billiga samt mobila lösningar som lätt går att ta med till nya undersökningsområden. Ett bra sätt att utvärdera hur tekniken fungerar och vilka lösningar som behövs är också att testfilma innan visningen.

Tips – olika mobila tekniklösningar

Gimbal. Mobilarm vars funktion är baserad på en kardanupphängning och som syftar till att kompensera armens rörelser vid filmning. Kardanupphängningens metod är att fästa ett föremål i en svängbar ring. På så sätt är föremålet ständigt horisontellt oberoende av ringens rörelser.

Internetuppkoppling/Wifi. Nödvändigt vid livestreamade visningar.

Mikrofon med brusreducering. Det finns mikrofon med inbyggd brusreducering, alternativt kan externt vindskydd/puffskydd i fuskpäls köpas till.

Smartphone eller videokamera. De flesta har tillgång till mobiltelefon, vilket, beroende på omgivningens förutsättningar samt övriga tekniska lösningar, ofta är tillräckligt för en bra filmupplevelse.

Stativ. Stabiliserar filmvisningen när den guidande arkeologen tänkt hålla visning på ett och samma ställe. Ett stativ med ett ben är bra vid ojämn terräng.

Extra batteri. Glöm inte att ha minst ett extra batteri eller powerbank lättillgängligt.

Live eller inspelad visning?

Den livestreamade visningen har fördelen att den ger en direkt kontakt med publiken som kan ställa frågor och uppleva platsen i realtid. Det ger också filmaren och den guidande arkeologen en möjlighet att justera visningen genom att prata högre eller zooma närmare föremålen om deltagarna så önskar.

Nackdelen är att upplevelsen blir beroende av en någorlunda god internettäckning så att videon inte hackar. Av den anledningen är det bra att göra ett par korta inspelade filmer av visningen i förväg. På det sättet finns en plan B om tekniken strular under visningsdagen. Fördelarna med inspelade visningar är att det finns möjlighet att klippa film och använda manus. Deltagarna får en sömlös och (förhoppningsvis) komplikationsfri upplevelse. Men den betydande nackdelen är att all interaktion mellan berättare och deltagare försvinner.

Språk och förståelse

Precis som för video på webb behöver en video av en visning ha ett undertextspår. Detta är väsentligt för en person med en hörselnedsättning men även bra för personer med exempelvis dyslexi eller personer som håller på att lära sig svenska. Om du använder förinspelad video kan du lägga på undertexter i samband med redigering. Om du istället sänder live blir det svårare. Det finns plattformar som kan automatgenerera undertexter. Dessa har en bit kvar att gå innan de blir riktigt bra men utvecklingen på området går snabbt. För att kunna tillgängliggöra digitala visningar för döva och hörselskadade kan du antingen använda en förinspelad video med undertexter eller spela in den livesända digitala visningen och komplettera med undertexter i efterhand.

Upplägg för digital visning

Inledning

Inled med en presentation. Redogör för upplägg, eventuell paus samt sluttid. Berätta även om moderatorns funktion. Gör en repetition av funktioner såsom chatt och frågefunktion. För att alla ska få överblick, även till exempel personer med nedsatt syn, är det bra att också berätta hur många som deltar.

Be deltagarna att stänga av sina kameror för att arrangörens bild och video ska få så god kvalitet som möjligt. Administratören har oftast även möjlighet att stänga av samtligas mikrofoner och hänvisa till chatt för att inte störa visningen. Det bör deltagarna i så fall upplysas om innan.

Berätta beskrivande

Precis som vid en vanlig visning i fält bör både omgivning och föremål som visas upp vid en digital visning syntolkas. Mer tips kring syntolkning finns i kapitel 3, Tillgängliga visningar i fält. Till skillnad från inspelade visningar så består en livestreamad visning av naturliga tystnader och pauser när pedagogen exempelvis går från punkt A till punkt B eller böjer sig ner för att plocka upp ett föremål eller verktyg. Se till att syntolka även dessa tystnader så att alla som deltar vet vad som händer och inte börjar tro att deras uppkoppling är dålig. I den livestreamade "oklippta" visningen kan promenader också bli ett bra tillfälle för både guidande arkeolog och deltagare att få en andningspaus, att formulera frågor muntligt eller i chatt, eller komma med andra synpunkter.

Case

Du ska hålla en digital visning eftersom utgrävningen sker intill en större trafikerad väg. Hur säkerställer du att alla deltagarna kan ta del av visningen?

Checklista: Tillgänglig digital förmedling

Inför en digital visning

- Gör en teknisk "generalrepetition" innan visningen där du kan undersöka saker som internetuppkoppling, webbkamera och mikrofon. Bjud gärna in de besökare som vill öva på inloggning, chatt och att navigera i den sociala plattformen.
- Utse en moderator som under visningen håller koll på inkomna frågor och synpunkter samt turordning, handuppräkring med mera.
- Spela in en eller flera kortfilmer så att det finns en plan B om uppkopplingen strular.
- Egna förslag: .....
.....
.....
.....

Val av teknik

- Undersök vilken plattform som fungerar bäst för er utifrån vad ni har för behov, vilken teknikvana er målgrupp tros ha och hur många deltagare ni blir.
- Se över valet av teknik, gör en testfilmning för att kontrollera att allt fungerar som det ska.
- Glöm inte att ha minst ett extra batteri eller powerbank lättillgängligt.
- Egna förslag: .....
.....
.....
.....

Kapitel 5

Utvärdering

Att ägna tid åt att utvärdera genomförandet av en visning är ett bra sätt att lära sig mer om vad som skapar tillgängligare visningar. Med dokumenterad erfarenhet att luta sig mot blir det lättare att lära av sina misstag och att undvika dem vid nästa förmedlingstillfälle.

Även om det är nyttigt att reflektera över det egna arbetet är det viktigt att också fråga besökare och särskilt de med egen erfarenhet av otillgänglighet om deras upplevelse av visningen. Vi vill gärna uppmuntra fler att kontakta en lokal funktionshinderorganisation och genomföra gemensamma workshops med efterföljande utvärderingar.

Det är också viktigt att utvärderingarna sammanställs och följs upp över tid, så att de får ett reellt syfte i organisationens utvecklingsarbete kring tillgänglighet. Läs mer om hur en organisation kan utforma en handlingsplan för en tillgänglig förmedling i nästa kapitel.

Nedan finns förslag på utvärderingsfrågor som syftar till att fånga upp viktig information kring platsen och förmedlingstillfället, hur själva förmedlingen gick till och togs emot och hur tillgänglig den upplevdes av dig och/eller besökarna du pratat med vid tillfället. Den avslutas med förbättringsförslag för nästa förmedlingstillfälle.

Mall för utvärdering

Grundläggande information

- Hur annonserades visningen, på vilka sätt och i vilka kanaler?
- Vad innehöll annonsen?
- När och var ägde visningen rum?
- Vad behandlade den?
- Ansvarig/ansvariga?
- Annat: .....
- .....
- .....

Information om förmedlingsituationen

- Hur många besökare kom?
- Vad kan sägas om demografin?
- Hur såg väderförhållandena ut vid visningstillfället?
- Hur många guidande arkeologer/övrig personal fanns på plats?
- Hur många stationer, stop eller platser hade visningen?
- Vad visades upp?
- Annat: .....
- .....
- .....

Information om platsen

- Hur fysiskt tillgänglig var platsen/utgrävningen?
- Användes någon typ av utrustning för att tillgängliggöra platsen?
- Användes någon form av ljudförstärkande utrustning?
- Annat: .....
- .....
- .....

Vid digital visning

- Vilken typ av teknik användes?
- Vilken plattform användes?
- Annat: .....
- .....
- .....
- .....
- .....

Upplevelse av förmedlingssituationen

- Hur upplever du att informationen inför visningen tagits emot? Har den gått fram som den skulle? Innehöll den rätt sorts information?
- Hur blev introduktionen av visningen? Hur togs den emot? Innehöll den rätt sorts information?
- Hur upplever du ljudmiljön på platsen? Fick ni användning av de verktyg ni skaffat eller andra åtgärder ni planerat? Skulle ni kunna förbättra ljudmiljön och hörbarheten på ytterligare sätt?
- Hur upplever du att det fungerade att berätta beskrivande kring platsen och föremålen? Hur förberedde du dig? Fick du eller fick du inte användning av dina förberedelser och på vilket sätt?
- Hur fysiskt tillgänglig blev platsen och således förmedlings-tillfället?
- Användes någon typ av utrustning för att tillgängliggöra platsen och i så fall hur fungerade den?
- Annat: .....
- .....
- .....
- .....
- .....

Utvecklingsmöjligheter

- Hur användes checklistorna inför visningen?
- Vad fungerade bra under förmedlingstillfället?
- Vad fungerade mindre bra under förmedlingstillfället?
- Utifrån handboken och checklistorna, vad skulle kunna förbättras med hjälp av lösningsförslagen?

• Annat: .....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Kapitel 6

Förändra från grunden

Handlingsplan

Statliga myndigheter har ett särskilt ansvar att arbeta med tillgänglighet och att genomföra de nationella funktionshinderspolitiska målen. I en förordning anges att myndigheterna ska verka för att deras lokaler, verksamhet och information är tillgängliga för personer med funktionsnedsättning. För att nå målen ska de genomföra inventeringar och utarbeta handlingsplaner.⁵ Myndigheten för delaktighet ger stöd i myndigheternas tillgänglighetsarbete. På deras hemsida finns ett verktyg där kommuner, regioner och myndigheter kan testa sin verksamhet och sedan få stöd i arbetet.⁶

FuTArk uppmuntrar även de uppdragsarkeologiska aktörer som inte är myndigheter att utarbeta en handlingsplan. Det är ett bra sätt att planera tillgänglighetsarbetet. Med en handlingsplan identifierar ni tillsammans var er organisation står nu och vart ni vill komma. Framför allt konkretiserar ni med handlingsplanen hur ni ska nå dit.

Nedan ger vi förslag på ett antal punkter som kan finnas i er organisations handlingsplan. Punkterna hämtades 2019 från Myndigheten för delaktighets webbplats.

---

5 Förordning (2001:526) om de statliga myndigheternas ansvar för genomförande av funktionshinderspolitiken.

6 Verktyg för tillgänglighetsarbete – MFD (besökt 2021-08-25).

Mall för handlingsplan

Policy

En handlingsplan behöver ta sin utgångspunkt i en övergripande policy. Policyn kan vara generell för hela verksamheten eller mer specifikt handla om hur ni arbetar med ett tillgänglighetsperspektiv i er förmedlingsverksamhet. Det viktiga är att den tar sin utgångspunkt i er verksamhet och är förankrad hos hela personalen.

Fyll i aspekter som är viktiga i en policy för er verksamhet

6. ....
7. ....
8. ....
9. ....
10. ....

Delmål

För att en policy ska gå från ord till handling behöver den brytas ner i mindre mätbara delmål.

Förslagsvis kan delmålen handla om:

- Tillgänglig kommunikation och information.
- Fysisk tillgänglighet för visningar i fält.
- Beredskap och alternativa lösningar för visningar i fält.
- Egna förslag: .....
- .....
- .....
- .....
- .....

Organisation och ansvarsfördelning

För att handlingsplanen ska fungera som vägledning i tillgänglighetsarbetet behöver den vara förankrad hos ledningen.

Ni behöver också ha personer som är ansvariga för att samordna arbetet och, om det finns behov för det, personer som är ansvariga för olika delar av arbetet.

Så här kan vi förankra och samordna arbetet i vår organisation:

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....

Inventering

I arbetet med tillgänglighet ingår också att inventera den befintliga verksamheten. I handlingsplanen är det bra att skriva hur långt man kommit med inventeringsarbetet, en planering av det som återstår, samt ange vilka konkreta åtgärder man planerar.

Förslag på tidsplan och på vilket sätt vår förmedlingsverksamhet ska inventeras (tänk på att inventera både information, kommunikation och fysisk tillgänglighet):

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....

Behov av åtgärder

Efter inventeringen är det bra att sammanställa en åtgärdsplan som är bra att ha som bilaga till handlingsplanen. I åtgärdsplanen listar ni till exempel:

- Konkreta åtgärder.
- Kostnadsberäkningar för åtgärderna.
- Tidsplan för genomförande av de olika åtgärderna.
- Tidpunkter och ansvarig för uppföljning av åtgärderna.
- Egna förslag: .....
- .....
- .....
- .....

Erfarenheterna från FuTArks workshopar i fält visar att hinder många gånger kan undanröjas med enkla lösningar och att tänka efter före. Ett sätt att strukturera en åtgärdsplan är därför att börja med det enklaste först, chansen är då större att ni snabbt kommer en bra bit på väg!

Nedan kan du skriva ner åtgärder som ni kan göra redan idag, saker som kräver en del planering eller resurser och slutligen det som kräver lite mer tid eller investering.

Detta kan vi göra redan idag:

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....

Detta kräver en del planering och/eller resurser:

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....

Detta behöver vi på sikt investera i för att kunna uppnå handlingsplanens mål:

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....

Integrering av perspektivet i hela verksamheten

För att uppnå varaktig förändring är det viktigt att ett tillgänglighetsperspektiv genomsyrar hela verksamheten. I handlingsplanen är det därför bra att också ange hur perspektivet ska integreras i andra styrdokument, till exempel i:

- Det systematiska arbetsmiljöarbetet.
- Jämställdhetsplan.
- Mångfaldsplan.
- Miljöledningssystem.
- Verksamhetsplan.
- Budget.
- Egna förslag: .....
- .....
- .....

I handlingsplanen kan det också vara bra att ta upp:

- Hur ni samarbetar med funktionshinderorganisationerna.
- Behov av och plan för kompetensutveckling för medarbetarna.
- Hur ni arbetar med feedback och synpunkter från allmänhet och målgrupper kring brister i tillgängligheten vid era förmedlingsinsatser.

- Egna förslag: .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....

Uppföljning och utvärdering

Det är naturligtvis viktigt att följa upp handlingsplanen. Endast då kan ni se vilka åtgärder som genomförts och vad som återstår att göra, samt utvärdera vad som fungerat bra och vad som behöver utvecklas. I handlingsplanen anges därför:

- När uppföljningar ska göras.
- Tidpunkter för utvärdering.
- Tidpunkter för revidering av handlingsplanen.
- Egna förslag: .....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Länkar och kontaktuppgifter

Många av riksförbunden eller föreningarna har också lokalkontor, en bra sak att komma ihåg för den som vill hitta experter på tillgänglighet i sitt närområde.

Autism och asperbergerförbundet

→ autism.se

DHR, förbundet för ett samhälle utan rörelsehinder

→ dhr.se

Dyslexiförbundet arbetar med stöd och information om läs- och skrivsvårigheter

→ dyslexi.org

FSDB, Förbundet Sveriges dövblinda

→ fsdb.org

FSBU, Föräldraföreningen för synskadade barn och ungdomar

→ fsbu.org

FUB, Föreningen för barn och vuxna med utvecklingsstörning

→ fub.se

Funktionsrätt Sverige

Funktionsrättsförbundens samarbetsorganisation.

→ funktionsratt.se

GIL, Göteborg Independent Living

Assistanskooperativ som också sysslar med opinionsbildning.

→ gil.se

Grunden

En rikstäckande förening skapad av och för personer med intellektuella funktionsvariationer. Har många lokalkontor.

→ grunden.se

Handikapphistoriska föreningen

Här finns information om hur det har sett ut historiskt i Sverige för personer med normbrytande funktion.

→ hhf.se

Kulturföreningen Utopia

En av samarbetsparterna i Funktek och FuTArk.

→ utopias.se

Neuro

Stöd och information om neurologiska diagnoser

→ neuro.se

Nätverket Fokus

Ett projekt som omformats till ett nätverk för museer som arbetar med funktionsfrågor. Projektet Fokus har gjort handboken "Bredda mångfalden".

→ facebook.se/natverketfokus

→ hhf.se/projekt-fokus/740-2/

RBU, Rörelsehindrade barn och ungdomar

→ rbu.se

Reumatikerförbundet

→ reumatiker.se

Riksförbundet Attention arbetar med stöd och information om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar.

→ attention.se

STIL, Stockholm Independent Living

Assistanskooperativ som också sysslar med opinionsbildning.

→ stil.se

Sveriges dövas förening

→ sdr.org

Synskadades riksförbund

Här finns checklistor om ledstråk, tillgänglig skyltning och text.

→ srf.nu

Syntolksutbildningen Fellingsbro

→ fellingsbro.fhsk.se/kurser/syntolksutbildning

Unga Rörelsehindrade

→ ungarorelsehindrade.se

US, Riksorganisationen Unga med synnedsättning

→ ungsyn.se

Hur skapas en
uppdragsarkeologi
som är tillgänglig
för alla?

FuTArk – Funktionsrätt, Tillgänglighet, Uppdragsarkeologi
– var ett projekt som pågick mellan åren 2017 och 2020.
Det finansierades av Riksantikvarieämbetets FoU-medel.

Projektet undersökte hur svensk uppdragsarkeologi
förmedlar sitt arbete till allmänheten.
Syftet var att ta reda på hur tillgänglig eller otillgänglig
den publika förmedlingen är, vad detta beror på,
samt att hitta förhållningssätt, metoder och praktiska tips
som kan göra arkeologin tillgänglig för alla.

Under projektets gång har vi besökt arkeologiska utgrävningar,
haft workshops och skickat ut enkäter.
Vi har värvat referenspersoner från funktionshinderrörelsen
och samarbetat med uppdragsarkeologiska undersökare,
museer, länsstyrelser och Riksantikvarieämbetet.

